

ELŻBIETA LASTOWIECKA

Az én Esterházy-képem¹

Viszonylag nemrég történt, már felnőtt voltam. Korábban is tudtam, hogy magyar őseink vannak, de valójában semmi többet. Amikor az első Esterházy-ünnepség volt Budapesten, a magyar Parlamentben,² az édesapámmal utaztam Magyarországra, és akkor mesélte el a családunk történetét. Az volt az első alkalom. Amikor megkérdeztem, hogy korábban miért nem beszélt erről soha, akkor azt mondta, hogy ez olyan nagy trauma volt, hogy soha nem akart ehhez visszatérni. Biztos, hogy nem félelemből tette, mivel a kommunizmus idején mindig mindenről nyíltan beszélgettünk, és soha semmit sem titkolt. Azt gondolom, hogy valóban akkora trauma volt, hogy nem akart ehhez visszatérni.

Ismertem egy szentet

Amikor Budapestről visszajöttünk Krakkóba, velünk együtt utazott apám testvére, Zoszka³ is, aki kérte, hogy Újlakon keresztül jöjjünk. Akkor is meséltek valamennyit az egész ottani történetükről. Azt hiszem, akkor nyíltak meg a legjobban, beszéltek a gyerekkori traumatikus emlékeikről, arról, hogy nem járhattak iskolába, mert a származásuk miatt kirúgták őket az iskolából, és természetesen egyetemről szó sem lehetett. Elmesélték, hogy az újlaki házból is kidobták őket, apám nővére azt is elmondta, hogy egyszer jött a faluba egy vidámpark, mentek a körhinták, de az iskolaigazgató nem engedte őket felszállni és a vidámparkból is kidobta őket. Otthon kellett ülniük és nem mutatkozniuk sehol sem. Nagymamám írta a leveleiben, hogy olyanok ők, mint akiknek már nincs helyük nemcsak a nap alatt, de a földön sem. Meg kéne szünniük létezni. Ezután sokszor beszélgettünk apámmal, különböző kérdéseket tettem fel neki, amelyekre válaszolt. De a teljes történetet csak akkor tudtam meg, akkor tudtam az egészet összerakni, amikor apám halála előtt elmentünk Montrésorba,⁴ ahol az egyik nagyné-

1 Elżbieta Lastowiecka, Esterházy-Mycielska Mária unokájának életrajzi vallomása az Esterházy János életét feldolgozó Triptichon című dokumentumfilm részére készült Molnár Imre és Zsigmond Dezső kérdései alapján.

2 Esterházy János születésének 100. évfordulóján, 2001-ben.

3 Zofia Mycielska-Golik, Esterházy-Mycielska Mária leánya.

4 A Tarnowski család tulajdonában levő kastély, ahol Tarnowska-Esterházy Erzsébet Csehszlovákiából való távozása után haláláig élt.

ném azt mondta, amikor tudomást szerzett a nagymamám emlékiratairól, hogy Montrésorban nagyon nagy archívumuk van, és úgy döntöttek, hogy azt nekünk adják. Apám időközben meghalt, és anyámmal egy éven keresztül ültünk, és olvastuk a családi leveleket és kiírtuk belőlük, ami a legfontosabb ebben a történetben. Valójában akkor tudtam meg, hogy min mentek keresztül, mivel ezek a levelek tele voltak valós történetekkel, és az ezekhez tapadó érzelemmel. A nagymamám a saját édesanyjának és a testvérének írta őket, ezért sokkal megrendítőbb volt a számomra, mint az a történet, amit a visszaemlékezésekben írt le. Feltehetően úgy írta, hogy az majd egy mindenkinek szóló, publikálásra szánt könyv előkészítése is legyen.

Tízéves voltam, amikor meghalt a nagymamám. Így aztán nem folytattunk túl bölcs beszélgetéseket a világról. Emlékszem, Mielecben lakott, nem Krakkóban. Apámmal mentünk hozzá, ezek mindig nagyon kellemes látogatások voltak. Úgy emlékszem rá, hogy leginkább a fotelben ült és könyvet olvasott. Néha, ritkán, eljött hozzánk Krakkóba. Ahogy én emlékszem, körülbelül derékig érő haja volt, amiből koszorút fésült a fejére. Apám azt mondta, hogy még a háború idején olyan hosszú haja volt, hogy rálépett. És ami csodálatos volt, hogy egyetlen ősz hajszála sem volt. Végig hollófekete haja volt. Jó volt a kapcsolatunk, de Jánosról akkor semmit sem mondott.

Ezen én is gondolkodtam, hogy miért. De a levelek olvasása közben megértettem. Ezekben a levelekben, amiket elhoztunk Montrésorból, mindig, amikor valami rossz történt – és velük folyamatosan történt valami rossz –, akkor nagymamám azt írta, hogy ebben Isten uja van. És ez engem eléggé bosszantott. Úgy gondoltam, hogy ez lehetetlen. Minden darabokra hullik körülötte, ő meg azt írja, hogy Isten uja van benne. És akkor azt mondta az édesanyám, hogy figyelj, ha nem hittek volna annyira Istenben, mint amennyire hittek, akkor mindezt egyszerűen nem élték volna túl. Azt gondolom, hogy ez a kulcsa annak, hogy megértsük őket. Volt egy pont, amikor azt írta, hogy mindenkinek megbocsátott, rögtön János halála után. Ez is érthetetlen volt számomra. De most értem. Ez az erős, megrendíthetetlen istenhit segített abban, hogy mindent túléljen és megbocsásson. Egyébként valaki azt mondta, hogy az ő plébánosa Mielecben, szintén írt emlékiratokat. A halála után elolvasták, s ezekben egyebek mellett az állt, hogy ismertem egy szentet. Ez a leírás a nagymamámról szólt.

A halálára is emlékszem. Akkor influenzajárvány volt Lengyelországban, nagyon sokan megbetegedtek, mert nem volt még influenza elleni oltás. A nagymamám is kórházba került. És mivel súlyos állapotban volt, apám testvérei, akik Mielecben laktak, összehívták az összes testvért Mielecbe, apám is odautazott. De a nagymamám már gyógyulóban volt az influenzából, s az orvos azt mondta neki, hogy már elmehet Krakkóba is, mert jobban van. Apám úgy mesélte nekem, hogy bement hozzá a kórházba, a kórterembe, azzal, hogy eljött elbúcsúzni, mert már látja, hogy jobban van, és hazamehet. Nagymamám azt mondta, jól van, akkor búcsúzzunk el. Másnap meghalt. Hát így történt.

Befejezetlen történet

Nagymamám még Mielecből is megpróbálta visszakérni János hamvait, s miután ez nem sikerült, halála után apám, azt hiszem, úgy érezte, hogy ő a következő, akinek tennie kell valamit ebben az ügyben. A testvéreivel együtt, mindannyian megpróbálták valamit tenni ez ügyben. Emlékszem, ahányszor csak valamilyen megemlékezésre mentünk Mírovba,⁵ ott mindig arról beszélgetett a magyarokkal, hogy tovább kell próbálkozni, hogy adják vissza a hamvakat. Ha nem lehet Újlakon eltemetni, akkor majd Wiśniowában, a Mycielski család sírboltjában temetjük el. De valamit adjanak vissza, mert a nagymamám megesküdött Jánosnak, hogy eltemeti, és ezt ő nem tudta megtenni. Apám azután nagyon súlyos beteg lett, de még elmentünk Lipótvárra, a csehszlovák politikai foglyok találkozójára. Ott volt az igazságügyi miniszter asszony is, és az apám beszélt vele. Elmondta, hogy Esterházy Jánost még nem rehabilitálták, és abban maradtak, hogy beszélni fognak majd az ügyről. De sajnos apám már nem tudott elmenni erre az újabb beszélgetésre, mert betegsége miatt már nem volt rá képes. De most már tudom, hogy egész felnőtt életében szenvedett ettől. Ez a történet tehát még mindig nincs befejezve. És most már a következő nemzedék hal meg abban a tudatban, hogy ez, vagyis a rehabilitálás nincs befejezve.

A nővérem Németországban lakik, tudományos kutató, nagyon elfoglalt. Én pedig Krakkóban élek, és az édesapám mellett voltam, amikor nagyon beteg volt, és az utolsó beszélgetésünk, ami valami konkrét témáról zajlott, az Jánosról, Újlakról szólt. És azt gondoltam, hogy ez egyfajta testamentum, amit nem írt le. Azt gondolom, ez a történet még évekig eltart, mert a rehabilitálás ügye gyorsan nem oldódik meg, és remélem, hogy később valamelyik gyerekem majd tovább folytatja ezt a témát. Mert ezt nem lehet annyiban hagyni. Annyira igazságtalan. Egyszer, amikor talán épp Mírovba mentünk a megemlékezésre, megkérdeztem apámat, mit mondjak a nevében, mert ő akkor már nem tudott odautazni. Ő akkor azt mondta nekem, hogy mondjam el, hogy amíg Szlovákia nem számol el a történelmével, addig Esterházy János ellenség marad a számukra. De majd ha elszámolnak a múltjukkal, akkor ki fog derülni, hogy Esterházy János jó ember volt és nem az ellenségük, hanem a barátjuk volt. És azt hiszem, ez a lényeg.

Amikor jobban megismertem János sorsát, megértettem, mennyi szenvedésen ment keresztül ő és az egész család. Úgy gondolom, ez pozitív értelemben meghatározta apám életfelfogását. Nem illik dicsérni a saját családjunkat, de apám számomra a tolerancia mintaképe. Mindig a bajbajutottak, különösen a gyerekek felé fordult, egyúttal úgy gondolta, hogy az édesanyjának muszáj volt azt tennie, amit tett, vagyis Szlovákiában kellett maradnia és segítenie a bátyját. Valamiképpen fel kellett áldoznia a saját és a gyerekei életét Jánosért. Ennek így kellett lennie. Így voltak nevelve, és szá-

5 Az Esterházy János elhunytának helyszínén tartott emlékredevezvényre.

mukra ez teljesen egyértelmű helyzet volt. Ma azt gondolom, hogy mindez annak a magatartásnak köszönhető, amit Esterházy nagyapja, Stanisław Tarnowski tanúsított, aki egyszer azt mondta: minden családban kell lennie egy családtagnak, aki a lelkiismeretével, a cselekedeteivel ki tudja jelölni az utat a többi családtag számára. Azt hiszem, akkor nem tudta, hogy a saját unokájáról beszél. Van egy tekintélyünk, van kire hivatkozunk, és ha nehézségek előtt állunk, akkor elgondolkodhatunk, mit csinálna most Esterházy János. Elgondolkodom, mit csinálna apám, és igyekszem ugyanazon az úton haladni. Természetesen remélem, hogy soha többé nem leszünk olyan választások elé állítva, mint ők, és hogy soha többé nem ismétlődnek meg ezek a történetek, melyeknek soha nem is lett volna szabad megtörténniük.

Személyesen, sajnos, nem túl sokat tehetek Jánosért. És teljesen tehetetlennek érzem magam. Boldizsárnak sikerült egy kápolnát állítania, így legalább szimbolikus módon eltemethettük Jánost, aki azt kívánta, hogy azon a földön, az alatt a nap alatt legyen eltemetve, ahol született. Ezért életünk végéig hálásak leszünk Boldizsárnak és családjának. De ha a rehabilitációról van szó, akkor addig, amíg Szlovákia nem változtatja meg a törvényeit, amelyek a háború óta érvényesek, valójában nem sokat lehet tenni. Mert ahogy elolvastam János ítéletét, az is megrendítő. Kötél általi halálra ítélték, mert nem szolgált rá a méltóbb halálra. És ez ellen az ítélet ellen nem lehet fellebbezni. Ez most is érvényben van Szlovákiában. Így hát nem tudom, kihez kellene még fordulnom?! Azt hiszem, valóban meg kell várunk, amíg Szlovákia, ahogy apám mondta, elszámol a saját történelmével.

Szentként élte életét

Mi talán tanúságot tehetünk arról, amiről tudunk. De azt, hogy tudunk-e valamit tenni a boldoggá avatás kérdésében, nem tudom. Azt hiszem, elsősorban azt tudjuk tenni, hogy összegyűjtjük a tanúságtételeket, amelyek bizonyítják, hogy János szentként élte életét. A magam részéről még annyit kell elmondanom, hogy még a boldoggá avatás folyamata előtt, nehéz családi ügyekkel mindig Jánoshoz fordultunk, és amikor tudott, biztos, hogy ő segített.

Igen. Amikor nagy problémáink vannak, akkor ma is Jánoshoz fordulunk. Volt például egy olyan helyzetem, amikor a fiam egyetemista volt, és nem tudta letenni az egyik vizsgáját. Nagyon ideges voltam, és végül az utolsó pillanatban Jánoshoz fordultam. Azt mondtam, hogy nézd, mi történik, segíts valahogy! És a fiam a legjobb jeggyel jött haza a vizsgáról, amit csak kapni lehet. Itt abszolút éreztem János jelenlétét, hogy itt volt mellettünk.

Ami számomra a legfontosabb Jánosban, az mindenképpen a felebarát szeretete, legyen az bárki. Szlovák, zsidó, lengyel, bárki, aki segítségre szorult. Azt gondolom, ugyanúgy kell az emberekhez odahajolnunk, ahogy azt ő tette. És fontos a közös Európáról való víziója is. Apám mindig ismételte, hogy bizonyos módon az Európai Unió előfutára volt. Azt gondolom, ezt is érdemes folytatni. Ő adta a példát, hogy mind-

annyian egymás mellett élhetünk viták nélkül, barátságban. Úgy gondolom, ennek így kell lennie.

A gyerekeink jöttek, és jönnek velünk az Esterházy Jánossal kapcsolatos ünnepekre. Az egyik fiam nagyon érdeklődik a történelem iránt, így benne van a legnagyobb reményem. Megszületett az első unokánk, így remélem, hogy ő is érdeklődni fog a család története iránt, ami nagyon gazdag. És remélem, hogy majd egyszer – habár azt remélem, hogy ez a történet korábban befejeződik – valóra válik, hogy már nyugodtan beszélgethetünk a család és Esterházy János történetéről, azok nélkül az érzelmek nélkül, amelyek most még ehhez kapcsolódnak és megterhelik azt.

A rossz viszony és a megértés hiánya

Ezeknek a nemzetiségi alapú nézetkülönbségeknek az is az okuk, hogy a szlovákoknak még talán túl fiatal az országuk, s korábban a szlovák államban, nem tudom, talán azt gondolták, hogy megszabadulnak a magyaroktól azon a területen, ahol ők élnek, nem tudom. Előfordult már a történelemben, hogy a szomszédságban élő népek nem igazán szerették egymást. Így hát, azt gondolom, a rossz viszony a megértés hiányából fakad. Esterházy János bizonyosan nem volt sovíniszta, nem volt nacionalista, és azt gondolom, csak azért harcolt, hogy a magyaroknak egyenlő jogaik legyenek a szlovákokkal Szlovákia földjén, és azt hiszem, ez sajnos nem tetszett sokaknak. Ami nagyon aggaszt, az az, hogy a fiatal nemzedék vagy nincs ennek tudatában, vagy pedig éppúgy meg akarják hamisítani a történelmet, mint elődeik. Ez nem jó a jövő számára. De vannak más szlovákok is, ahogy most sok szlovákkal találkozunk Újlakon, és akik természetesen remek munkát végeznek. Újlakon például egyre inkább érzem a jóindulatot. Korábban, emlékszem az első látogatásunkra Újlakon, amikor még kisgyerek voltam, apám akkor nagyon messze parkolta le a kocsit a háztól, és azt mondta, ne szólaljunk meg lengyelül, mert neki még mindig nem lett volna szabad ott lennie. Börtönbe kerülhetett volna. Ezért néma csendben mentünk az utcán a ház körül, a parkban, és azon gondolkodtam, mi történt itt, milyen szörnyűséget követtek el az őseink, hogy mi itt még csak meg sem szólalhatunk. Most van egy emléktábla Jánosnak a templomban, és sok szlovákkal van remek kapcsolatunk Újlakon. A polgármesterrel vacsorázunk, gyakran meghívnak minket, szállodát biztosítanak, amire ugyan nincs szükségünk, de ezek nagyon kedves gesztusok. Nagyon sokat fejlődnek ezek a kapcsolatok. Azt gondolom, most, ebben a pillanatban ez inkább a hatalom, nem az emberek szintjén probléma.

Mosolyogva előre

A temetés nagyon nagy élmény volt. Mindenekelőtt megkönnyebbülést éreztem. Hogy a nagymamám esküje, s az a fáradozás, amit apám folytatott, valamiképpen beteljesedett, s legalábbis szimbolikusan, de Esterházy János végre nyugalomra lelt. Most már ott van azon a földön, amit annyira szeretett. Másrészt sajnáltam, hogy az előző nem-

zedékek ezt már nem élhették meg, de úgy éreztem, hogy valahol itt voltak velünk, és ők is megkönnyebbültek. Most már megvolt a temetés, s már csak a rehabilitáció maradt hátra. Apám, amikor megtudta, hogy megtalálták Esterházy János hamvait, akkor nagyon szerette volna azonnal elhozni azokat a prágai sírból, Budapestre, vagy Wiśniowába, bárhova, a nevezetes halottak közé, ahol biztonságban lenne. Alice, János leánya azonban úgy gondolta, hogy csak Újlakon vagy a környéken lenne az ő helye, ami akkor megoldhatatlan volt. Szerencsére most sikerült, és ez mindenképpen nagyon fontos a családuknak. Azonkívül, most már van egy hely, ahová elmehetünk, elgondolkodhatunk és imádkozhatunk a sírja felett. Annyi év után végre megtörtént a temetés.

Abból, amit apám mondott, és a testvére, akivel beszélgettem, úgy vélem, Jánost mindenki nagyon szerette. Nagyon jó ember volt. Nagynéném elmesélte, hogy egyszer Újlakon egy fertőző betegséget kapott és azt mondták neki, maradjon az emeleten, és ne jöjjön elő. Nagyon szenvedett, mert nem tudta, mi történik otthon, mivel el volt különítve. És megérkezett János, és azt mondta, ezt nem lehet csinálni, és a saját dolgozószobájából csinált neki hálószobát a földszinten, hogy onnét mindent lásson és mindent megfigyelhessen. Az ilyen anekdoták közé tartozik az is, hogy családi hagyomány nálunk mindenekelelt a politikai vita volt. Különböző politikai nézeteket képviselünk, ezért az ilyen viták nálunk általában nagyon viharosan végződtek. Tudom, hogy Esterházy János gyakran ilyen viharos politikai beszélgetéseket folytatott az édesanyjával is, aminek általában nagy botrány lett a vége. Mivel általában mindez ebéd közben zajlott, gyakran ki is mentek az étkezőből. Úgy összevesztek, hogy ebéd közben hagyták el az ebédlőt. Ezt követően, amikor lehiggadtak, a dédmamám a délutáni kávéra hívta Jánost, és addigra már minden rendbe is jött köztük. Egyik rokonunk azt mesélte, hogy még rosszabb volt, amikor Krakóba mentek, Stanisław Tarnowskihoz, mert ott is mindenkinek megvolt a saját véleménye a politikáról, és amikor már nagyon komolyan veszekedtek, akkor János az édesanyjával magyar nyelvre váltott, amit nem értett Stanisław Tarnowski, és akkor ő ment ki elsőként a szalonból, nagyon dühösen. De az uzsonnára már ők is kibékültek. Van még egy anekdotikus történet, ami nem Jánoshoz kapcsolódik, hanem Elżbieta Tarnowska és id. Esterházy János eljegyzéséhez. Az esküvőjükhöz semmiképpen sem akart hozzájárulni Stanisław Tarnowski. A családi legenda szerint azt mondta, hogy vademberhez nem adja a lányát. Elődeink ezt azzal magyarázták, hogy nem volt biztos benne, hogy a kérő katolikus-e. De apám azt mondta, hogy valószínűleg inkább arról volt szó, hogy sajnós, de így van, ő a megszálló osztrák hadsereg egyik vezetőjeként volt a Wawelben, és Stanisław Tarnowski mint nagy hazafi, ebbe nem tudott beleegyezni. Elżbieta Tarnowska nagy lelkiertől tett tanúbizonyságot, amennyire tudom, megtagadta, hogy ételt vegyen magához. Az orvos azt mondta, hogy ez depresszió, és ha Tarnowski nem egyezik bele az esküvőbe, akkor leánya meg fog halni. Ekkor úgy döntött, beleegyezik, de ez sem volt egyszerű, mert Esterházy János ekkor már Bécsbe távozott, és nem akart onnan visszajönni Krakóba, mivel azt mondta, hogy ott nagyon megsértették őt. Így aztán Tarnowskinak el kellett utaznia Bécsbe, meggyőznie őt, hogy térjen vissza. Sajnos ezt követően Stanisław Tarnowskinak komoly

lelkiismeret-furdalása volt, azért, hogy a várakozási idővel megrövidítette a házasságukat, mivel idősebb Esterházy János néhány évvel az esküvő után meghalt, így a fiatal házasok csak hét évig élhették házas életüket, ami egyébként nagyon jó házasság volt.

Az elmondás szerint nagyon vidám család voltak és nagyon szerettek nevetni. Úgy tűnik, ezt apám is örökölte, aki a legnehezebb helyzetekben is mindig felfedezett valami vidámat, és őszintén szólva, nem tudom, hogy ez illendő volt-e, de apám temetésén azt gondoltam, már sohasem fogunk tudni úgy nevetni mindenben, mint régen. Mindig, a legrosszabb helyzetben is észrevett valami nevetségeset. És azt gondolom, a bennük élő hit mellett ez is megmentette őket abban a szörnyű világban, amiben élniük adatott.

Mert mindenben tudtak valami jót találni. Mégis, amikor apám bent volt a börtönben Jánosnál, akkor elsírta magát. A nagymamám azután azt írta a saját édesanyjának a leveleiben, hogy ott csak egy szívtelen ember nem sírta volna el magát. Úgy vélem, mindez nagyon mélyen ott volt bennük, de képesek voltak előre menni, mi több, képesek voltak mosolyogva előre menni. És azt gondolom, ez is fontos, hogyha nem is hagyjuk annyiban a lezáratlan dolgokat, de akkor is előre kell menni és a jövőre kell gondolni.

A szórakoztató történetek közül eszembe jutott valami, amit az egyik levélben olvastam, és amiről apám sohasem mesélt. Apám tizennégy évesen kikötött a bányásziskolában, mert semmilyen más iskolába nem akarták felvenni. Ahhoz, hogy ne rúgják ki, részt kellett vennie egy május elsejei felvonuláson. És nem tudni, miért, valamelyik miniszter mellé állították a tribünön, aki fogadta a május elsejei felvonuló menetet. A nagymamám azt írta, hogyha ez a miniszter megtudta volna, hogy ki áll mellette, akkor biztos, hogy infarktussal kórházba vitték volna.

A történetek mellett van egy valódi családi relikviánk is. Egy Újlakról származó kereszt. Apám azt mondta, hogy ez a kereszt apáról fiúra szállt. Újlakon, a kápolnában függött. És nagymamám, aki nem sok dolgot hozott el Lengyelországba, ezt az egy keresztet elhozta. És ez ott függött a szüleim lakásában. Nem tudtuk, azt hiszem, apám sem tudta, hogy relikviák vannak benne, ez csak a halála után derült ki. Volt a hátoldalon egy ráragasztott tapasz, s apámmal azt hittük, hogy ez egy sérülés. Amikor leszedtük, akkor derült ki, hogy ez a kereszt egy ereklyetartó, az első keresztény szentek relikviáival.

Nagyon nagy szegénységben

Szintén apánk halála után találtunk egy másik dolgot is a nagymamám misekönyvében, az két szardíniásdoboz címkéje volt. Amikor olvastuk a leveleket, az egyikben nagymamám leírta a történetüket. Az édesanyámmal fedeztük fel, hogy ez a leírás ennek a két címkének a története. Nagymamám a gyerekekkel együtt egyszerűen éhezett Újlakon. Nem volt ennivalójuk. Leírta, hogy Jánosnál volt látogatáson, ahol mindketten kegyesen hazudtak egymásnak. Nagymamám azt mondta, hogy minden rendben, van mit enniük, és minden jól megy. János is azt mondta, hogy jól van, és minden a legnagyobb rendben van vele. Nagymamám leírta, hogy mindketten tudták, hogy

hazudnak, de ezek jó szándékú hazugságok voltak, így ez valójában nem is számított hazugságnak. De János valahogy ráérezett, hogy még sincs minden rendben, és hozott magával két doboz szardíniát. Azt mondta, hogy nem tudja megenni, nem bírja a gyomra, és a nagymamám vigye haza magával ezt a két doboz szardíniát. A nagymamám leírta, hogy nem tudja, János honnan tudhatta, de ez a két doboz szardínia lett az aznapi vacsorájuk az öt gyerekkel. És amikor rendeztettem a nagymamám imakönyvét, megtaláltam a két szardíniásdoboz címkéjét. A hátulján pedig nagymamám kézírása: „Ročov, od Bibcia”⁶ – 1955. március. És meg kell mondjam, ez a címke fontosabb számomra, mint az összes többi emlék, ami János után maradt. Ebben benne van az a szív, az a szeretet, ami kettőjük között volt.

És itt vannak még azok a kiskanalak, amelyeket a nagynéném, Elżbieta, az édesapám testvére kapott Elżbieta Tarnowska-Esterházytól, a nagymamájától az esküvőjükre. Ezek Elżbieta Tarnowska-Esterházy kiskanalai voltak. Hátral egy „E” betű a monogram. Ezért kapta meg Elżbieta, a nagynéném. És amikor én férjhez mentem, én kaptam meg ezeket a nagynénémétől. Azt mondta, ezek mostantól az enyéme, mert én is Elżbieta vagyok. A monogram egyezik, és ez volt a mi nászajándékunk, hogy megkaptuk ezeket a kiskanalakat.

Nagyon nagy szegénységben éltek, amiről nem beszéltek. Akkor kezdtek róla beszélni, amikor Esterházy Jánosról is beszélni kezdtek, mert egyébként ezekről a dolgokról hallgattak. Azt hiszem, ez mindvégig nagyon fájdalmas emlék volt számukra. Amikor odaadtam a nagynénémnek a leveleket, amiket Montrésorból hoztunk, s édesanyámmal feldolgoztuk, hogy javítsa ki, vagy ha tudomása van valamiről, írja hozzá, akkor azt mondta, képtelen elolvasni ezeket a leveleket, mert visszatérnek az emlékei, ezért nem volt képes rá. Azt, hogy éheztek, azt tudom, egyebek között azokból a levelekből is, amelyekben a nagymamám leírja az édesanyjának, hogy apám egy bányásziskolában kötött ki. A bányászok, a bányászat akkoriban Szlovákiában nagyon kiemelt foglalkozás volt. És azt írta, hogy apám ott végre elkezdett nőni, mert végre volt mit ennie. Növekedésnek indult, mert jól tartották. Korábban nem volt miből jóllaknia. A leveleiben leírja a mindennapi élet gondjait. Egyik nagynéném mesélte, hogy mikor már iskolába vagy dolgozni jártak, karácsonyra mindannyian hazautaztak az édesanyjukhoz. Az egyik karácsonyra az édesanyjuk, vagyis a nagymamám egy fazék krumplifőzött fogadásukra. Megkérdezték, hogy ehetnek-e fejenként egyet, az édesanyjuk azt mondta, hogy természetesen, ehetnek. És amikor leültek a karácsonyi asztalhoz, kiderült, hogy a fazékban már egyetlen krumpli sem maradt, mert mind elfogyott, oly éhesek voltak. Így nem volt karácsonyi vacsora sem. Nagyon nehéz idők voltak.

De arról is vannak történetek, hogy néhány szlovák a faluból időnként vitt nekik ételt, amikor nagyon rossz volt a helyzet, és természetesen az ott élő magyarok is, ami-

6 Ročov, Bibitől (Esterházy János beceneve).

kor tudtak, segítettek. Volt néhány más szenteste is, amikor úgy tűnt, hogy semmijük sem lesz, de aztán mégis előkerült valami.

Ezekben a levelekben a nagymamám mindig arról írt, hogy Jánosnak mindenekeelőtt gyógyszerre van szüksége. A nővérenek, Lulunak⁷ írt, és az anyjának, hogy Jánosnak mindenekeelőtt gyógyszerre van szüksége, valami élelmiszerre, és gyapjúfonalat is kért. A nagymamám ebből kezdett el pulóvereket kötni, amiket eladott, és abból tartotta fenn valahogy magukat. Ez a kereset természetesen nem volt elég a kiadásaira, de akkor ez volt a munkája. Amikor Lengyelországba jött, mivel folyékonyan beszélt több nyelven, hiteles tolmács lett, egyik nyelvről a másikra fordított, és ez is segített abban, hogy fennmaradjanak. De az élete végéig ott volt benne János története, megtette, amit tudott, még Lengyelországból is leveleket írt a csehszlovák kormánynak, hogy adják ki János hamvait, hogy el lehessen temetni. Apám megtalálta ezeket a leveleket, a nagymamám naplójával együtt. De hogy most hol vannak, nem tudom.

Nem értettem, hogy mindenki elment, a nagymamám pedig ott maradt öt kisgyerekekkel Újlakon, de kiderült, hogy akkor Lengyelország és Csehszlovákia baráti országok voltak. Mivel a nagymamámnak lengyel állampolgársága volt, ezért nem tudták olyan könnyen kiutasítani őket Csehszlovákiából. Nagymamám azt a történetet is leírta, hogy pénzre van szüksége, hogy meg tudja venni a korábbi zsellérházat, amiben laktak, mert ezt is el akarják tőlük venni. Többször írt arról is, hogy nem akarják azt, hogy ők Szlovákiában maradjanak, és ki akarják őket utasítani Csehszlovákiából. Ezek a fenyegetések időről időre ismétlődtek, egyszer annyira rossz volt a helyzet, hogy az apai nagyapám testvére, Lengyelországból, azt írta, hogy várni fogja őket vízzel a lengyel határon, mert úgy nézett ki, hogy már nem tudnak tovább ottmaradni. Tehát egy perc nyugalma sem volt. Amikor semmi veszély nem fenyegette, akkor is tudta, hogy nincs pénze sem ennyivalóra, sem a Jánosnak küldött csomagokra, amelyeknek nagyon jóknak kellett lenniük, hogy gyógyulni tudjon tőlük, és nincs pénze jegyre sem, hogy elutazzon hozzá látogatóba. Azt gondolom, hogy azzal együtt, hogy öt kisgyereke volt, és teljesen egyedül volt, ez maga volt a pokol. Ahogy ezt most elképzelem, mert nekem is vannak gyerekeim, testvéreim, de az a tehetetlenség, amit átélt, döbbenetes lehetett. Tudom, hogy a hit segített abban, hogy túlélje, de hogy miként élte túl, azt fel sem tudom fogni. Remélem, ha nekünk is ugyanazt kellene átélnünk, túlélünk mi is, de ehhez emberfeletti erő kell.

(Éles Márta fordítása)

7 Esterházy Lujza beceneve.

Acta Ethnologica Danubiana

23

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie
Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2021

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központ